

REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOST ČESKÝCH PŘÍHRANIČNÍCH ÚZEMÍ

Václav Novák, Jaroslav Koutský

Předkládaný příspěvek reflektuje výsledky výzkumných činností v rámci projektu TA ČR Beta a řeší přeshraniční regiony a jejich dílčí národní části. Pozornost je věnována především českým příhraničním územím. Hlavním cílem práce je posouzení konkurenceschopnosti českých příhraničních regionů prostřednictvím složeného indikátoru regionální konkurenceschopnosti. Využita mohla být data s přeshraniční komparabilitou. V regionálním členění byla použita data o hrubém domácím produktu, demografické indikátory, údaje o odvětvové zaměstnanosti a hrubé přidané hodnotě. Analýza je doplněna o další poznatky získané smluvním výzkumem. Bylo zjištěno, že české příhraniční kraje v konkurenceschopnosti stále velmi zaostávají za sousedními regiony Německa a Rakouska. Existence výrazných asymetrií v přeshraničním kontextu stále přetrvává. Jiná situace je v česko-polském pohraničí. Polské regiony vykazují obdobnou míru konkurenceschopnosti jako české, průmyslové oblasti prochází poměrně úspěšně procesem reindustrializace. Byla zjištěna nízká míra provázanosti se slovenskými příhraničními regiony.

Úvod

V roce 2019 byla Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem se svými partnerskými pracovišti úspěšná v rámci soutěžního řízení vyhlášeného Technologickou agenturou ČR (ve spolupráci s Ministerstvem pro místní rozvoj ČR) na zpracování výzkumné veřejné zakázky s názvem „Analýza přeshraniční konkurenceschopnosti krajů ČR“. Požadovanými výstupy byly mj. certifikovaná metodika, specializovaná mapa a analýza doporučení k rozvoji příhraničních regionů České republiky. Tento příspěvek je zaměřen na samotnou metodu vymezování přeshraničních území a hodnocení regionální konkurenceschopnosti těchto typů území, kde stále více zanedbatelnou roli hraje státní hranice. Do textu byly vkládány dílčí grafické výstupy a poznatky z metodiky, specializované mapy i ze samotné analýzy.

O konkurenceschopnosti českých příhraničních regionů vůči regionům sousedních zemí má smysl uvažovat v momentě, kdy je hranice mezi státy propustná. Tato podmínka zcela jistě nebyla splněna v případě česko-rakouské a česko-bavorské hranice ještě v 80. letech 20. století. Změna nastala až v 90. letech, kdy přestala být hranice se SRN a Rakouskem pro cesty do sousedního státu bariérou. Otevření hranic (se západem) a společensko-politické změny vytvořily nové podmínky pro aktivity obyvatelstva v příhraničních oblastech [Jeřábek, 1996], což vedlo k vytváření přeshraničních socioekonomických vazeb. V 90. letech se významně zlepšila propustnost také na

česko-polské hranici. Důsledkem byl výrazný nárůst četnosti cest Poláků i Čechů do sousedících příhraničních oblastí, které byly odůvodněné především návštěvou příbuzných [Jeřábek, 2002]. Přeshraniční aktivity na česko-slovenské hranici byly po rozpadu Československa spíše utlumeny. Další změnou vedoucí k nárůstu možností přeshraničních kontaktů byl vstup Česka do EU v roce 2004. Ovšem bezprostředně po vstupu do EU nebyly v českém pohraničí zaznamenány výrazné změny životní úrovně [Dokoupil a kol., 2017]. Stále totiž platila omezení vstupu občanů z nových členských zemí na německý a rakouský trh práce. I když zde nepochybně existovala nelegální pracovní migrace, na kterou obecně ze strany občanů nových členských zemí EU upozorňoval Cyrus s Vogelem [2006]. Dalším přelomem tak byl rok 2011, kdy byl otevřen volný přístup na pracovní trhy Německa a Rakouska. Tato administrativní změna spolu se stárnutím populace především v německých příhraničních oblastech vedla k enormnímu nárůstu počtu pendlerů nejen do Bavorska a Rakouska, ale i do Saska [Novák, 2023]. Povaha a intenzita přeshraničních vazeb se v průběhu 30 let od roku 1990 měnila. Otázkou je, zdali v přeshraničním kontextu stále přetrvávají výrazné socioekonomické rozdíly mezi jednotlivými částmi přeshraničních regionů, které v jejich důsledku způsobují asymetrické vazby. Zesilování asymetrií může v konečném důsledku vést k závažnému funkčnímu oslabení zdrojových regionů, které stále více zaostávají nejen vůči regionu sousední země, ale i ve vnitrostátním porovnání.

Hlavním cílem příspěvku je vyhodnocení přeshraniční konkurenceschopnosti českých příhraničních regionů, přičemž v případě Německa, Rakouska a Polska bude nabídnuta komparace na mezoregionální (NUTS 2) i mikroregionální (NUTS 3) úrovni. Za ČR a Slovensko vstupují do analýzy NUTS 3 regiony mající mezoregionální atributy. Dojde ke zhodnocení postavení českých krajů prostřednictvím komplexního indikátoru regionální konkurenceschopnosti s detailním zaměřením na čtyři vybrané přeshraniční regiony. Dalším poměrně náročným úkolem bude vymezení přeshraničních regionů, které lze v rámci tohoto textu vnímat jako dílčí cíl či jako nutný výchozí krok pro naplnění hlavního cíle. Domníváme se však, že i tato diskuse je pro geografickou komunitu zajímavá, a proto jí věnujeme významnější prostor.

1. Teoretické vymezení tématu

V regionálních vědách mají dlouholetou tradici přístupy, které zkoumají, proč je jedno území vyspělejší či úspěšnější než druhé, jaké to má podmiňující faktory a důsledky. Pojetí konkurenceschopnosti a její regionální (územní) implikace se v posledních dekáдах stalo předmětem výrazné odborné pozornosti a zároveň bylo možné sledovat jeho značnou akceleraci. Iniciace tématu je často připisována americkému ekonomovi Porterovi [např. 2000]. Ten však do značné míry jen využil, co již bylo dlouhodobě

známo, zkoumáno, a jeho přínos vnímáme spíše v novém terminologickém ukotvení, schematizaci a popularizaci. Nárůst popularity tématu a větší počet přispívajících do diskuse paradoxně způsobil značné teoreticko-metodologické rozvolnění tématu a mnohé konceptuální nejasnosti a rozdíly.

Regionální (územní) konkurenceschopnost je primárně vázána na ekonomickou stránku rozvoje regionů (území). Americký geograf Storper [1997] definuje územní konkurenceschopnost jako schopnost místní ekonomiky disponovat (udržovat a přitahovat) firmy se stabilními nebo rostoucími podíly na trhu a současně schopnost této regionální ekonomiky zajistit stabilní nebo rostoucí životní standard pro místní obyvatele. S odkazem i na další autory [např. Kitson a kol., 2004; Turok, 2004] lze tedy souhrnně říci, že finálním cílem (výsledkem) regionální ekonomické konkurenceschopnosti je to, aby v daném území byly produktivní firmy a odvětví a lidé žijící v území měli kvalitní pracovní příležitosti a mzdy. Podstatou konkurenceschopnosti je také její relativizační rozměr, neboť je vždy třeba

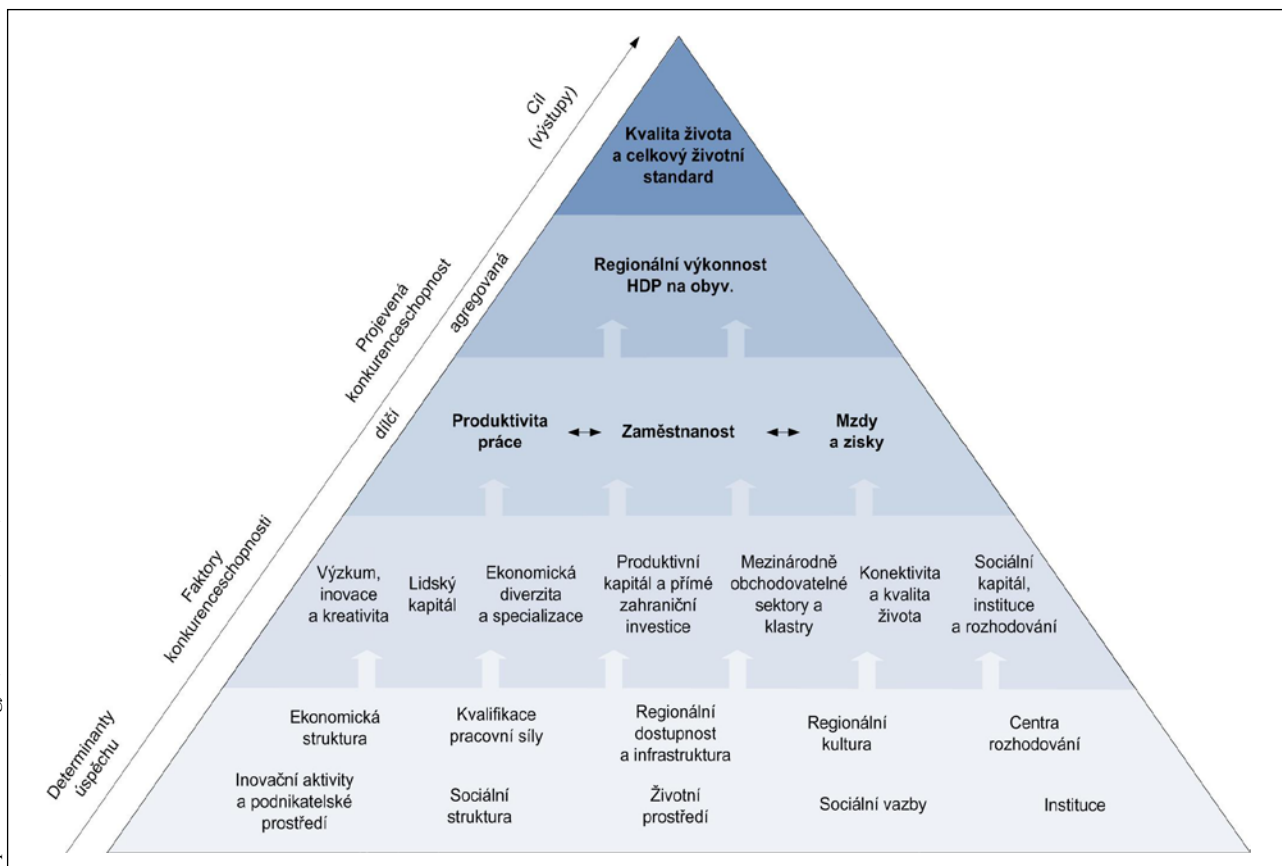
srovnávat pozici daného území vůči jinému území či jiným územím. To znamená, že je nutné vždy přesně specifikovat „v rámci čeho“ a „vůči komu“ se konkurenceschopnost území řeší. Následně je nutné rozebrat, jaké vstupní podmínky a faktory vedou k tomu, aby podobného stavu bylo dosaženo v relativním srovnání s jiným územím, jež má tyto parametry odlišné. Také je důležité zmínit, pomocí kterých ukazatelů (indikátorů) je vlastně vůbec možné regionální ekonomickou konkurenceschopnost vyjádřit. Samozřejmě nelze opomenout ani strategickou rovinu řešení tématu a je třeba hledat způsoby a opatření, pomocí kterých se dá regionální ekonomika stimulovat, aby její relativní významová pozice byla posilována.

Specifickou podmnožinou problematiky je diskuse regionální ekonomické konkurenceschopnosti příhraničních/přeshraničních regionů. Odlišnosti se odvíjí od vlastních rozdílů mezi příhraničními regiony a ostatními regiony. Přestože se význam státní hranice mezi národními státy v průběhu 20. století razantně měnil, tak se dá říci, že i nadále státní hranice v růz-

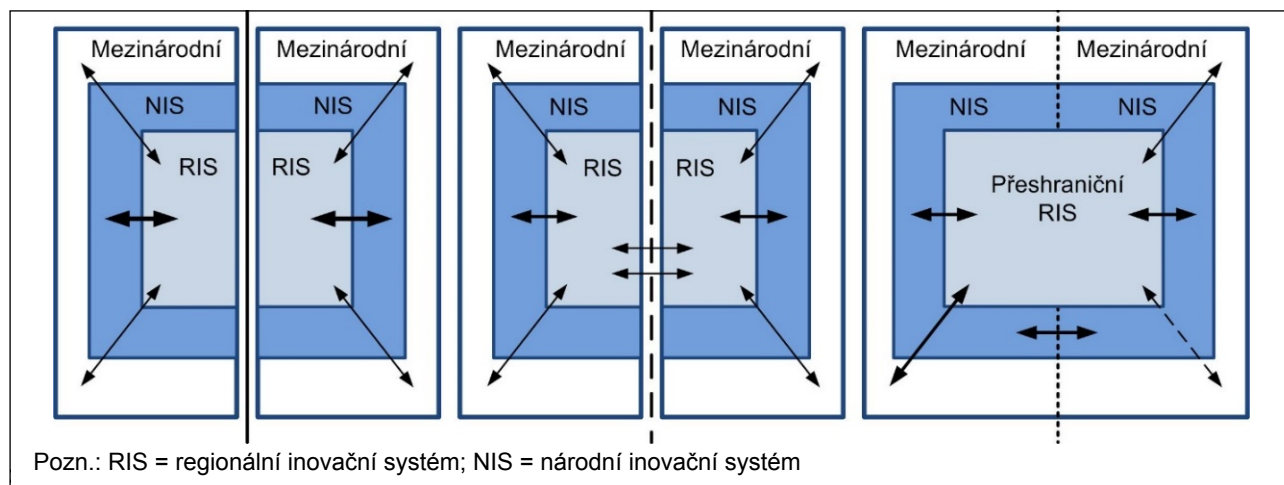
né míře představuje prostorovou bariéru. Mezi dvěma přiléhajícími prostory sousedních států je vždy nějaká:

- Prostorová diskontinuita. Jde o dezintegraci geografického prostoru, jež se odráží v mnohých aspektech institucionálního prostředí, a to jak v rámci formálních, tak neformálních institucí. Přes postupující proces harmonizace se nadále liší legislativní rámec, politické prostředí, správní systémy, existují sociokulturní rozdíly a v některých případech přímo i problémy a animozity.
- Prostorová asymetrie. Jedná se o situaci, kdy přiléhající území se vždy liší jak dílčími prvky ekonomické struktury, tak výslednou ekonomickou výkonností a povahou standardů kvality života. To je samozřejmě také běžná geografická charakteristika i v případě přiléhajících „národních“ regionů, přesto v přeshraničním kontextu lze čekat asymetrii vyšší či minimálně jiné povahy.

Pro úplnost je třeba doplnit, že pro příhraniční regiony zároveň platí veškeré vztahy ovlivňující regionální ekonomickou konkurenceschopnost všech ostatních re-

Obr. 1: Výchozí konceptualizace regionální ekonomické konkurenceschopnosti

Upraveno dle: Lundquist, Trippel, 2013

Obr. 2: Pojetí regionálního inovačního systému v mezinárodní a přeshraniční perspektivě

Přeshraniční region/RIS	Asymetrický, vzájemně neintegrováné RIS	Částečně symetrický a funkčně propojený RIS	Symetrický, přeshraniční RIS
Fyzická propojenost a dostupnost	Slabá/Střední	Střední/Vysoká	Vysoká
Převažující povaha vazeb	Nerovnoměrné vazby založené na rozdílných cenách	Interaktivní vazby napříč mnoha tématy	Intenzivní přeshraniční výměna
Odvětvová specializace, podnikatelské prostředí	Odlišná specializace, funkční rozdíly a slabé synergie	Objevující se synergie a komplementarita, v rámci vybraných podnikatelských aktivit funkční vazby	Provázanost odvětvové specializace, komplementarita a v mnoha podnikatelských aktivitách funkční vazby
Znalostní a výzkumné prostředí	Odlišná zaměření, nedostatek vzájemných vazeb	Propojení v rámci několika oborů	Provázanost, komplementarita a funkční vazby v mnohých oborech
Institucionální prostředí	Vzájemně odlišné, slabá přeshraniční dimenze, nízké tendence k integraci	Klesající vzájemné rozdíly, růst a podpora přeshraniční dimenze vztahů	Vzájemná podobnost, moderace dílčích problémů, silná přeshraniční dimenze a ochota k podpoře RIS v přeshraniční perspektivě

Upraveno dle: Lundquist, Trippel, 2013

Tab. 1: Asymetrický, částečně symetrický a symetrický regionální inovační systém

gionů, tedy zejména paralelně existující konkurenční a kooperační meziregionální mechanismy [blíže viz Hampl, Blažek, Žížalová, 2008].

Prostorová diskontinuita a asymetrie vytvářejí souběžně příležitosti a omezení pro vzájemný vztah příhraničních území. V určitých aspektech vytvářejí potenciál pro kooperaci, který jiná území nemohou využít. Na druhou stranu v mnoha aspektech jsou zdrojem zvýšené konkurence, které ostatní území nemusí čelit. Pro regionální konkurenceschopnost příhraničních regionů je důležité, jak dovedou výše zmíněné aspekty a mechanismy využít ve svůj prospěch, případně jak dokážou udělat z nevýhody výhodu. V rámci regionální

konkurenceschopnosti se pracuje s klíčovým konceptem regionálního inovačního systému, v němž se řeší její konstituce, funkčnost a případná podpora [Asheim, Gertler, 2005; Blažek, 2012]. Použijeme-li analogii konceptu pro příhraniční regiony, pak jako rozhodující vztah se jeví konstituce regionálního inovačního systému „přes“ státní hranici. Jinými slovy jde o to, do jaké míry je regionální inovační systém integrován na základě propojení dílčích subsystémů z obou stran státní hranice či je státní hranicí striktně limitován a oddělen. To do značné míry indikuje, zda je příhraniční prostor schopen využívat kooperační přeshraniční mechanismy, či naopak je primárně limitován vzájemnými konkurenčními vztahy.

2. Metodika

2.1 Vymezení přeshraničních regionů

Sídelní struktura a s ní související regionální uspořádání na mezoregionální úrovni je na Slovensku obdobné jako v České republice. V České republice a na Slovensku existují na úrovni NUTS 2 nepřirozené agregované regiony, jejichž základ tvoří kraje či regiony úrovně NUTS 3. Kraje v ČR a na Slovensku představují územní celky, které jsou až na výjimky definované zřetelným střediskem nebo jádrovou aglomerací. Rovněž regionální identita obyvatelstva je spojována s krajskou úrovní (NUTS 3), nikoli s úrovní regionů soudržnosti.

Mezoregionální úroveň je v Rakousku a Polsku definována NUTS 2 regiony. Jádra těchto regionů mají adekvátní spádová území a zároveň jsou vybavena silnými samosprávnými pravomocemi. Úroveň NUTS 3 zde tvoří celky okresního významu čili bez samosprávných atributů správy území.

V Německu mají silné politické postavení spolkové země, v jejichž rámci je koncentrována značná část veřejné moci. S Českou republikou hraničí spolkové země, jež svým významem, nejen populačním a územním, nýbrž i politickým a hospodářským, přesahují rámec sousedních českých příhraničních území. To platí především pro Bavorsko. Tato spolková země je rozlohou srovnatelná s Českou republikou a populačně ji se svými téměř 13 mil. obyvatel převyšuje. Bavorskou metropoli Mnichov nelze samozřejmě dávat do komparace například s Plzní. Pouze Praha může být s Mnichovem souměřitelná. To znamená, že v případě německých spolkových zemí má smysl pro vymezování přeshraničních regionů uvažovat o teritoriálně nižší úrovni NUTS 2. Zároveň se musí jednat o regiony, které sousedí s Českou

republikou. V Bavorsku se jedná o Dolní Bavorsko, Horní Falc a Horní Franky. V případě Sasky má zřejmě smysl z šetření vyřadit NUTS 2 Lipsko a do hodnocení zařadit pouze NUTS 2 Drážďany a Saská Kamenice. NUTS 2 Lipsko je již poměrně prostorově vzdálené od českých hranic, a tak očekávatelné vazby s českým pohraničím jsou velmi slabé. Obdobná situace je i v případě Durynska, jež rovněž české pohraničí reálně nijak neovlivňuje.

V některých případech jsou velké metropolitní regiony administrativně rozděleny na dvě samosprávná území. V zájmu logiky přirozených heterogenních regionů je třeba takové samosprávné celky sloučit. Jedná se o dva případy v zahraničí:

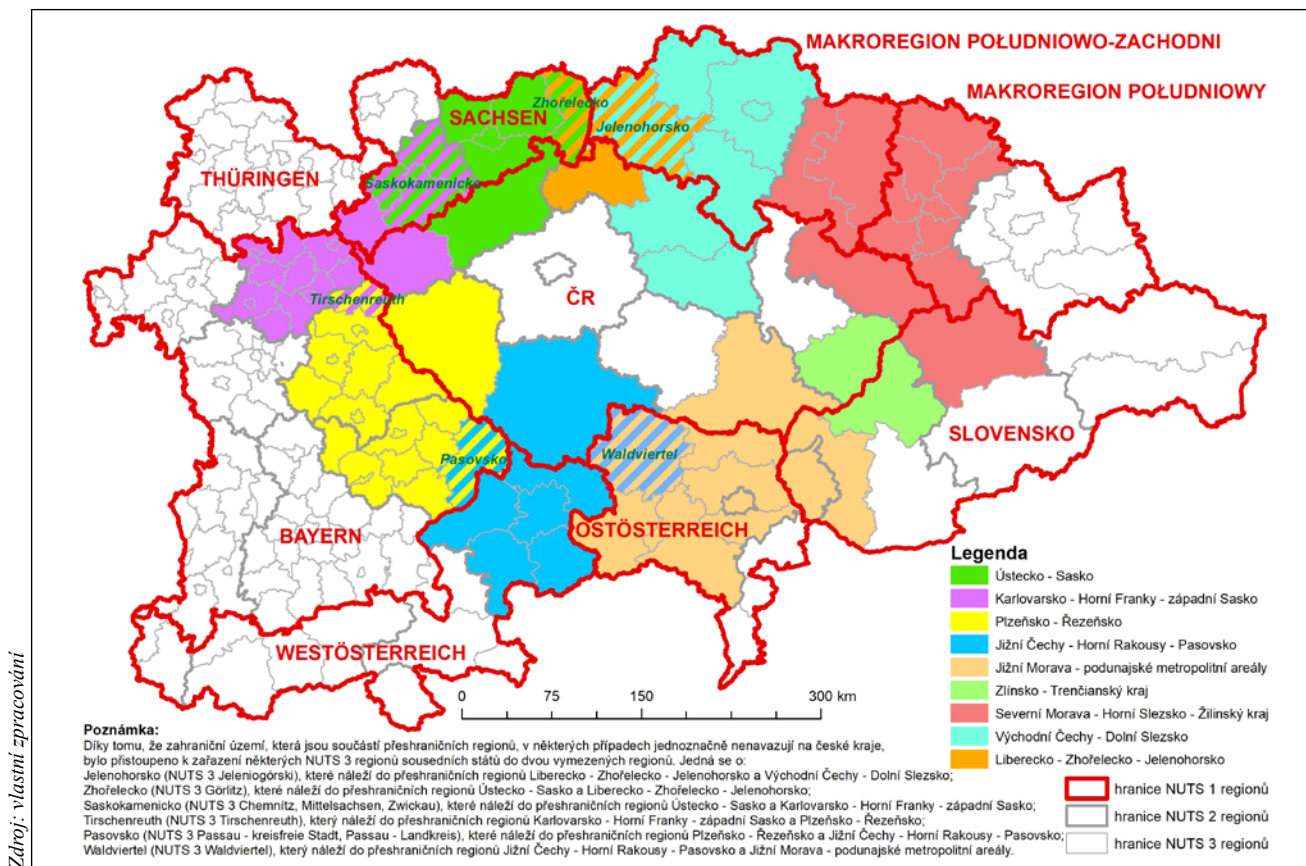
1. Vídeň a Dolní Rakousy;
2. Bratislavský kraj a Trnavský kraj, jenž tvoří širší zázemí Bratislavy na západě Slovenska.

Protože je do územního porovnání v makroekonomické analýze zařazen i středočeský prostor, je Praha sloučena se svým přirozeným zázemím, tzn. se Středočeským krajem.

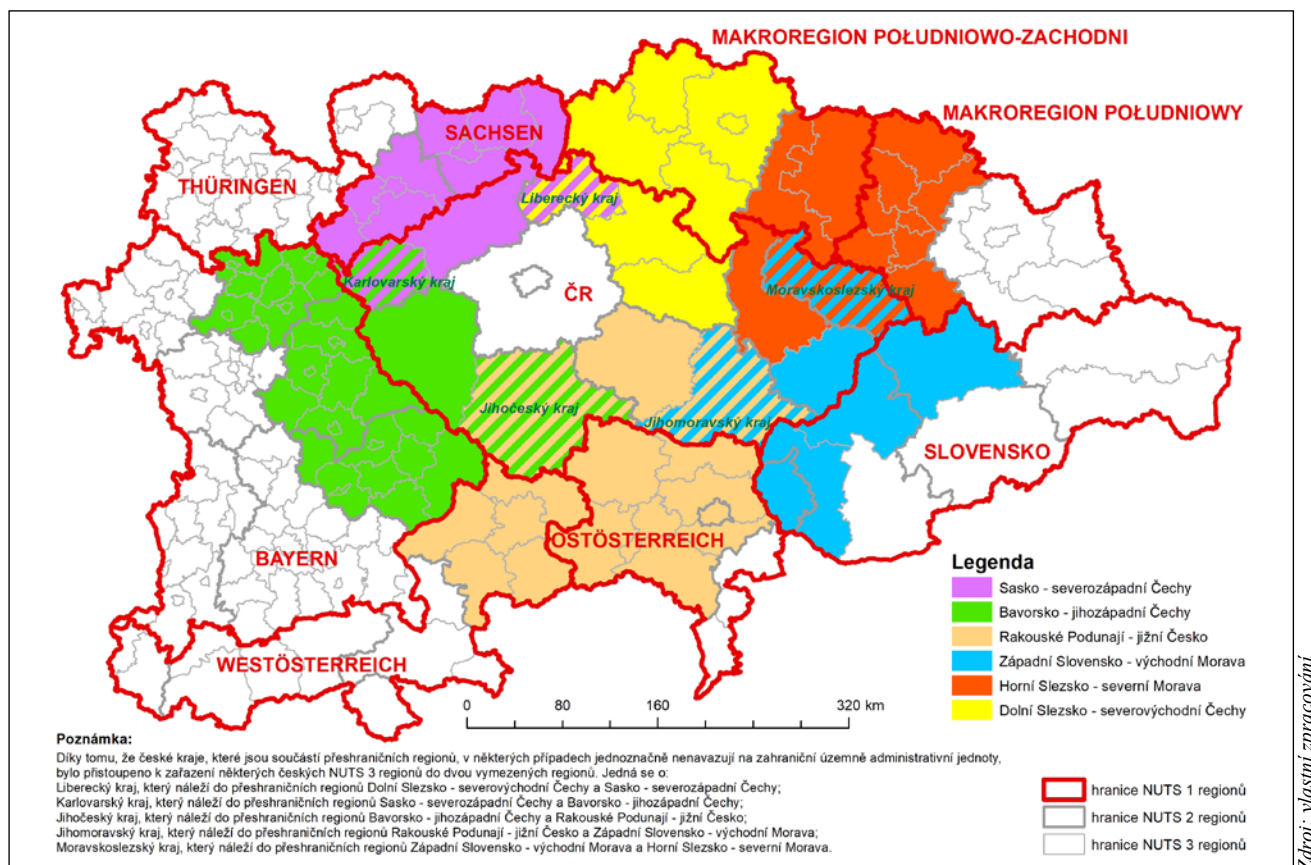
Česká republika je složena ze 14 krajů, z nichž Hlavní město Praha a Středočeský kraj představují centrální metropolitní region nehraničící s žádným z okolních států. Ostatní kraje s výjimkou Kraje Vysočina jsou pohraniční. Zařazení do přeshraničního regionu je problematické v případě Olomouckého kraje, neboť jeho podstatná část se nachází ve středomoravském prostoru. Pouze Jesenicko a malá část okresu Šumperk jako okrajové části Olomouckého kraje mají příhraniční polohu.

Z geografického hlediska je třeba si uvědomit, že na sebe hranice přirozených nodálních (a tím i samosprávných) regionů nenavazují. Proto je relevantní, když se vymezení přeshraničních regionů zpřesní na nižší teritoriální úrovni.

Mohou existovat dva úhly pohledu na vymezení přeshraničních regionů, v nichž mají územní podíly česká území. Bud' lze vycházet z prostorového vymezení českých krajů, anebo základ pro vymezení tvoří příhraniční území sousedních států. Výstup dle prvně uvedeného přístupu nabízí obr. 3., kdy bylo ke každému z pohraničních krajů ČR přiřčeno území

Obr. 3: Vymezení přeshraničních regionů z pohledu krajů ČR

Obr. 4: Vymezení přeshraničních regionů z pohledu příhraničních regionů sousedních států

sousedního státu. Zároveň mohlo dojít k připojení jednoho zahraničního území ke dvěma krajům. Existují tak územní překryvy zahraničních částí přeshraničních regionů (šrafovaná území). Obrázek 3 nabízí celkem devět přeshraničních regionů. Z pohledu ČR byly vynechány vnitrozemské kraje a Olomoucký kraj.

Výsledkem vymezení přeshraničních regionů z pohledu příhraničních území států sousedících s Českou republikou bylo šest velkých územních celků. Pojmenování přeshraničních regionů je spíše orientační, nikoli dogmatické.

K ověření metodiky byly vybrány čtyři přeshraniční regiony, z nichž dva byly vybrány z pohledu zahraničních regionů a dva z pohledu českých regionů:

- **Sasko – severozápadní Čechy:** složený z NUTS 2 Dresden, Chemnitz a Severozápad.
- **Bavorsko – jihozápadní Čechy:** složený z NUTS 2 Niederbayern, Oberpfalz, Oberfranken, Jihozápad a Karlovarského kraje.
- **Jižní Morava – podunajské metropolitní areály:** složený z Jihomoravské-

ho kraje, Bratislavského kraje, Trnavského kraje, NUTS 2 Wien a NUTS 2 Niederösterreich. Přičemž Bratislavský kraj a Trnavský kraj jsou hodnoceny jako jeden metropolitní region, stejně tak jsou hodnoceny Wien a Niederösterreich.

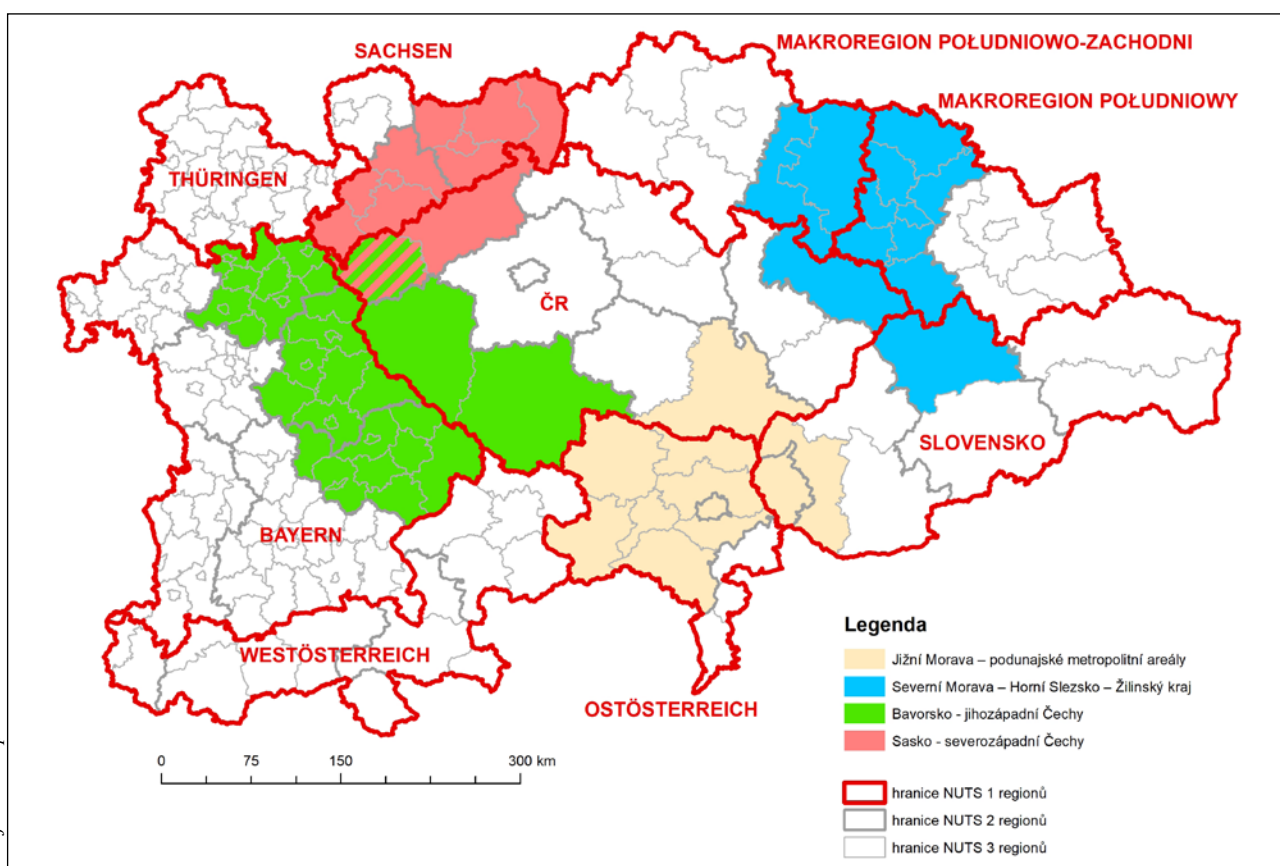
- **Severní Morava – Horní Slezsko – Žilinský kraj:** složený z Moravskoslezského kraje, polských NUTS 2 regionů Województwo Śląskie a Województwo opolskie a slovenského Žilinského kraje.

2.2 Složený indikátor konkurenceschopnosti

V uplynulých dekádách vzniklo velmi mnoho analytických pokusů a přístupů k vyjádření regionální konkurenceschopnosti. Tyto přístupy se zejména v metodologické a datové preciznosti velmi kvalitativně lišily. Zároveň je třeba poznamenat, že metodologickou preciznost nelze zaměňovat za snahu ohrožovat znalostí a použitím nejpokročilejších statických metod a výpočtů. Pro regionální konkurenceschopnost jako pro každé složité, provázané a komplexní téma je třeba hledat co nejméně maximálně

vypovídajících ukazatelů (indikátorů). V neposlední řadě není nutné používat složitý statistický aparát, ale jako účelnější se jeví využití základních až středně pokročilých statistických metod (např. indexy, průměry, korelace apod.).

Za, v obecné rovině, nejlépe využitelný konceptuální a metodologický postup pro sledování a hodnocení regionální konkurenceschopnosti prostřednictvím analýzy socioekonomických dat lze považovat práci Hugginse [2003]. Zde je možné najít konceptuální schéma pro analýzu, argumentaci důležitosti využitých indikátorů, ale i konkrétní způsob dosazení a výpočtu na příkladu britských územních jednotek. Za hlavní indikátory (*measures*) regionální konkurenceschopnosti autor považuje hrubý domácí produkt (HDP), průměrnou mzdu, přítomnost firem včetně těch znalostně založených, míru ekonomické aktivity a nezaměstnanost. Zároveň jsou mezi výše zmíněnými ukazateli vzájemně se podmiňující vztahy a vazby, takže rozlišuje jednu kategorii jako vstupy (*inputs*), druhou kategorií jako výstupy (*outputs*) a třetí můžeme chápat

Obr. 5: Přeshraniční regiony určené k analýze přeshraniční konkurenceschopnosti krajů ČR

jako výsledky či dopady pro obyvatele (*outcomes*).

Následně autor přiřadil jednotlivým indikátorům váhy, kdy nejvyšší váhu má produktivita vyjádřená prostřednictvím HDP, následují průměrná mzda a nezaměstnanost. Všechny zbylé vstupy mají stejnou váhu. Poté zkonstruoval pro jednotlivé regiony a města ve Velké Británii index konkurenceschopnosti, který má povahu „rankingu“ od nejlepších po nejhorší. To všechno dohromady představuje poměrně jednoduchý, ale vypovídající způsob pro vyjádření regionální konkurenceschopnosti a umožňuje následující koncepčně strategické úvahy nad podporou regionální konkurenceschopnosti pro konkrétní území.

Aplikace výše uvedeného postupu pro vyhodnocení regionální konkurenceschopnosti českých příhraničních regionů přináší dvě komplikace, které mají shodného jmenovatele v podobě využitelné datové základny. Přístup Hugginse nelze zcela převzít, protože datová základna v odpovídajících územních jednotkách neumožňuje vyhodnotit všechny

jím zvolené indikátory. Druhým problémem je nutnost v případě analýzy příhraničních regionů hledat stanovené indikátory na obou stranách hranice, tedy v rámci odlišných statistických služeb národních států.

Na základě výše uvedeného byl zvolen následující postup pro vyjádření regionální konkurenceschopnosti českých příhraničních regionů prostřednictvím dostupných socioekonomických dat. V prvním kroku došlo k identifikaci porovnatelných statistických údajů. Ve druhém kroku bylo třeba určit výpočtovou hodnotu indikátoru a jeho použitelnost pro souhrnný ukazatel. Třetí krok představoval zahrnutí indikátoru do výsledného vzorce souhrnného indikátoru regionální konkurenceschopnosti.

Z porovnatelných socioekonomických ukazatelů byly vybrány čtyři, z nichž dva odrážejí ekonomickou výkonnost regionu, jeden ukazatel je zaměřen na míru přítomnosti znalostních odvětví a jeden ukazatel zastupuje demografický vývoj regionů:

- HDP na obyvatele je nejpoužívanější charakteristikou k vyjádření ekonomické výkonnosti států i regionálních ekonomik. Ukazatel je převeden na paritu kupní síly (kupního standardu), kdy je brána cenová úroveň v jednotlivých státech EU.
- Produktivita práce z přidané hodnoty zpracovatelského průmyslu (hrubá přidaná hodnota zpracovatelského průmyslu na počet zaměstnaných osob ve zpracovatelském průmyslu) byla jako další výkonnostní charakteristika zařazena do souhrnného indikátoru regionální konkurenceschopnosti, protože zpracovatelský průmysl je klíčovým ekonomickým sektorem s exportním potenciálem nejen v České republice, ale i v příhraničních oblastech sousedních zemí.
- Podíl znalostních odvětví na zaměstnanosti je indikátorem kvality regionálních trhů práce. Za znalostní odvětví jsou považovány sekce J–K a M–N dle klasifikace CZ-NACE.
- Hrubá míra přirozeného přírůstku je demografickým ukazatelem indikujícím atraktivitu regionů. Jedná se o roční průměr pětiletého období, aby byly

hodnoty očištěny o roční výkyvy. Přirozená reprodukce obyvatelstva je zásadně ovlivněna přítomností populace ochotné zakládat rodiny. Čili úspěšné jsou ty regiony, které jsou schopny přitáhnout osoby ve věku 20–30 let.

Metoda konstrukce souhrnného indikátoru, jenž vychází z dílčích ukazatelů, spočívá v přepočítání hodnot ukazatelů za jednotlivé regiony na škálu v rozmezí 0–100, přičemž regionu s nejméně příznivou hodnotou (maximální nebo minimální podle smyslu daného ukazatele) je přisouzena hodnota 0 a regionu s nejvýhodnější hodnotou (rovněž maximální nebo minimální) je přisouzena hodnota 100. Ostatním regionům náleží v přímé úměře hodnota mezi nulou a maximem v závislosti na nastavené škále. Všem do výpočtů zahrnutým indikátorům byla přiřazena stejná váha. Nebyl shledán důvod klást vyšší důraz na některé indikátory.

Obdobně jako u jednotlivých sledovaných ukazatelů je postupováno v případě komplexního indikátoru regionální konkurenceschopnosti. To znamená, že po sečtení přepočtených hodnot za jed-

notlivé sledované ukazatele je u regionu, u něhož byla zjištěna nejnižší hodnota součtu, přidělena hodnota 0 a regionu s nejvyšší hodnotou součtu se přisoudí výsledná hodnota 100. Ostatní regiony budou ohodnoceny v přímé úměře s ohledem na výši jejich součtu přepočtených hodnot za čtyři sledované ukazatele.

2.3 Expertní rozhovory

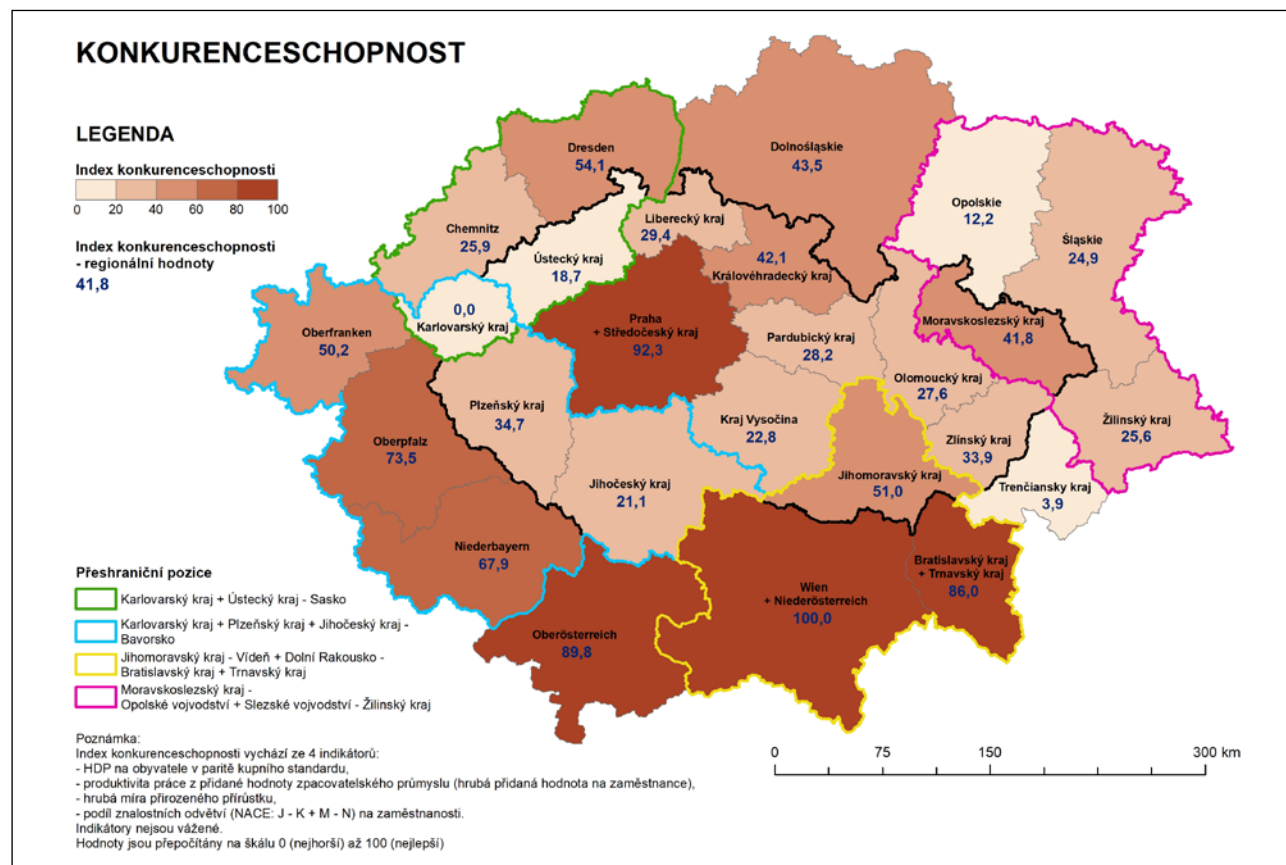
Hodnocení regionální konkurenceschopnosti bylo primárně provedeno prostřednictvím dostupných socioekonomických indikátorů. Sekundárně byla pořízena expertní interview s představiteli veřejné správy, akademické veřejnosti a business sféry. V každém sledovaném přeshraničním území bylo provedeno 20 rozhovorů, 10 na každé straně hranice. Následně bylo v českých regionech postupováno metodou tzv. fokusních skupin. Co se přeshraničních toků týče, aby byla vazba identifikována jako významná, musela mít jasnou oporu v socioekonomické analýze regionálních dat v podobě explicitního vyjádření a zároveň musela být přímo zmíněna jako důležitá v převažující většině expertních interview.

3. Výsledky

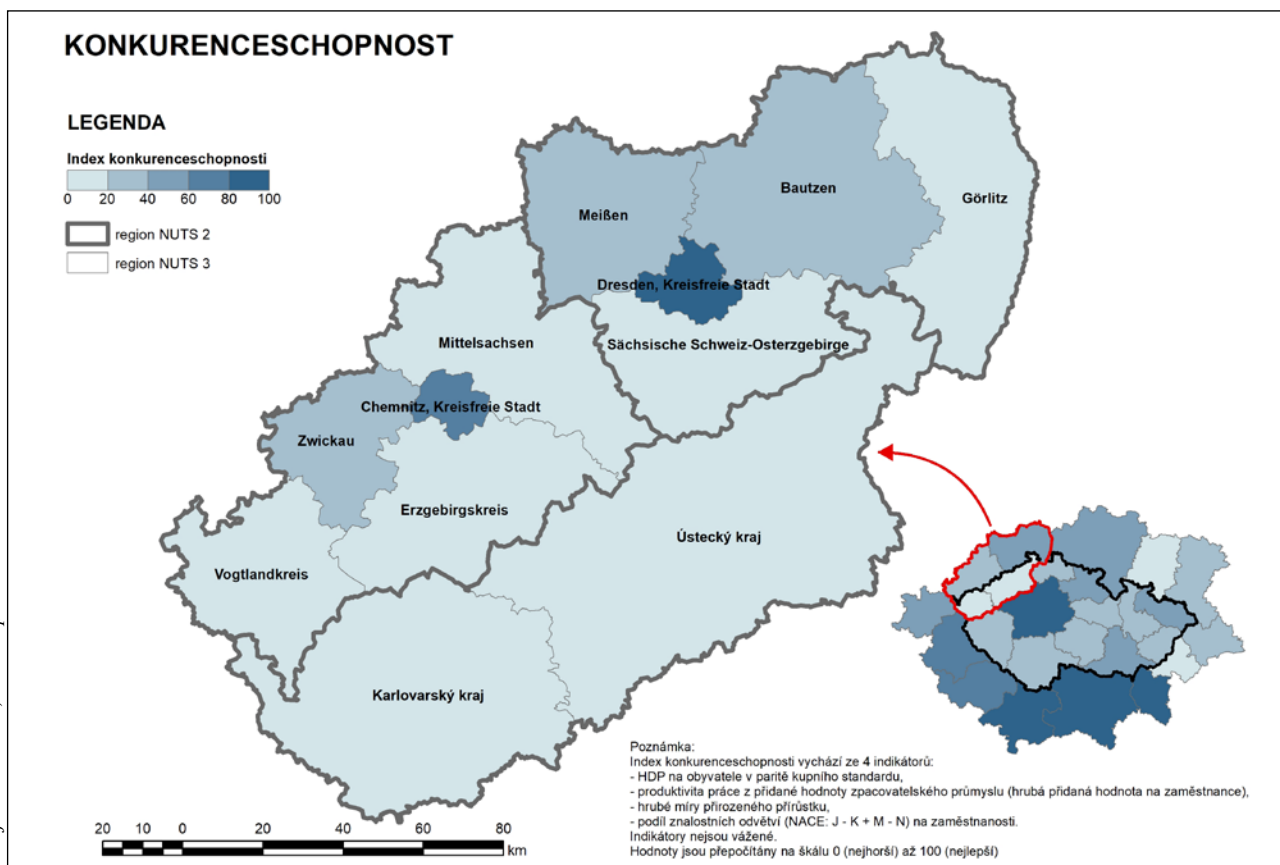
Aplikací indexu konkurenceschopnosti na makroúrovni, tzn. na všechny kraje ČR a sousední relevantní regiony, vyznívá nejméně příznivě pro Karlovarský kraj, resp. pro celý region NUTS 2 Severozápad. Velmi nízké hodnoty vykázalo Opolské vojvodství a Trenčínský kraj. Bohužel polovina krajů ČR nedosahuje v meziregionálním srovnání dle indexu konkurenceschopnosti na škále 0–100 ani 30 % nejuspěšnějšího regionu.

Zcela jednoznačně náleží mezi úspěšné regiony metropolitní region Prahy, Vídně a Bratislavy, který je interakčně propojen s vídeňskou metropolitní oblastí. Překvapivě patří mezi nejdynamičtější regiony Horní Rakousy.

Bavorské příhraniční regiony rovněž vykazují příznivé hodnoty indexu konkurenceschopnosti. Nicméně zaostávání vládního obvodu Horní Franky za Dolním Bavorskem a Horní Falcí je evidentní. Stejně tak nepatří mezi nejlepší území saské regiony. Zejména Saskokamenicko je dle indexu konkurenceschopnosti předstiženo mnoha českými regiony.

Obr. 6: Index konkurenceschopnosti českých regionů a příhraničních regionů sousedních států

Obr. 7: Index konkurenceschopnosti v dílčích NUTS 3 regionech v přeshraničním regionu Sasko – severozápadní Čechy

Na druhou stranu se poměrně zajímavě jeví prostor Dolního Slezska a v prostorové návaznosti na něj severovýchodní Čechy – zejména Královéhradecko.

3.1 Sasko – severozápadní Čechy

Jedná se o komparaci nejslabších českých regionů a nejvýkonnější východní spolkové země, která byla součástí NDR, i když se nejedná o celé Sasko, nýbrž jen o dva ze tří vládních obvodů v rámci tohoto regionu (bez NUTS 2 Lipsko). Je zcela evidentní, že růstovou metropolí v česko-saském prostoru jsou Drážďany, přičemž tento pól růstu má zřejmě pozitivní vliv na dva ze tří zemských okresů – Míšeň a Budyšin. Také Saskou Kamenici se zemským okresem Cvikov lze považovat za sekundární růstové území. Bohužel, ostatní zemské okresy a české regiony dle indikátoru konkurenceschopnosti nedosahují ani 20 % úrovně Drážďan.

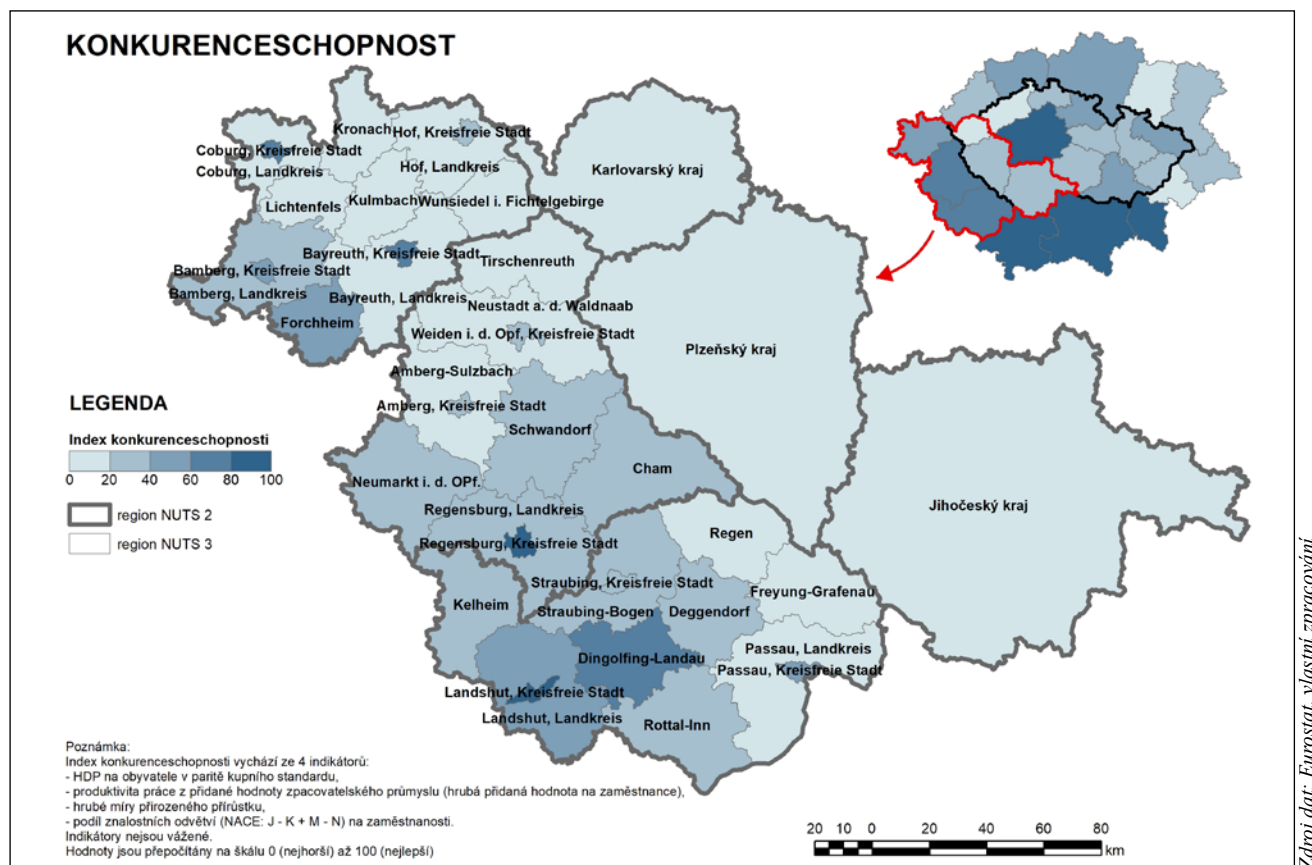
V případě Saska, a to se týká všech východních spolkových zemí, je největším problémem demografický vývoj. Od sjednocení Německa, tj. od počátku devadesátých let, prochází tato území trvalou

migrační ztrátou především mladší složky populace, která je schopna zakládat rodiny. Německé východní regiony extrémně stárnou, což má dopad na počet obyvatel v produktivním věku [Novák a kol., 2013].

Z průmyslových odvětví má jak na české, tak i na saské straně dominantní postavení automobilový průmysl. Ačkoli se to nabízí, neexistují informace či dokonce data o vzájemné propojenosti subjektů z tohoto klíčového odvětví mezi německou a českou částí. Ani expertní rozhovory organizované v rámci projektu TA ČR Beta nenaznačily jakékoli propojení českého a saského automobilového průmyslu. V Sasku má dominantní postavení Volkswagen s výrobními závody v Drážďanech a ve Cvikově. V Drážďanech má automobilka vývojové centrum zaměřené na elektromobily. Nejen v případě automobilového průmyslu, ale i v jiných odvětvích existuje napojení na technické univerzity v Drážďanech a Saské Kamenici. Úplně jiná je situace na české straně, kde na státem podporovaných průmyslových zónách vyrostly montážní závody, které jsou většinou zaměřené na produkci

komponent interiérů automobilů. Což je produkce v rámci řetězce dodavatelů dílů pro automobilový průmysl s nejnižší přidanou hodnotou. České regiony v tomto ohledu do značné míry plní úlohu území s výbornou geografickou polohou s dostupnou levnou pracovní silou. U většiny subdodavatelů automobilek naprosto absentuje snaha umístit na české území vývojové pracoviště.

Již ve druhém desetiletí tohoto století dramaticky vzrostly vazby na přeshraničním trhu práce, který má samozřejmě asymetrické toky z Čech do Saska. Jak z českých sčítání lidu 2011 a 2021, tak i z dat Spolkové agentury práce vyplývá, že počet pendlerů z českého příhraničí do Saska vzrostl z cca 1 000 osob na více než 10 000 osob. Saský trh práce díky, v porovnání s českými, vysokým průměrným německým mzdám dodává českým příhraničním okresům mimořádnou atraktivitu. A díky velmi nepřiznivému demografickému vývoji bude stále hladovější po zahraniční pracovní síle. Zároveň nelze opominout atraktivitu pražského metropolitního areálu, který bude díky dopravním investicím (D6,

Obr. 8: Index konkurenceschopnosti v dílčích NUTS 3 regionech v přeshraničním regionu Bavorsko – jihozápadní Čechy

D7, VRT) pro pracovní sílu regionu Se-verozápad také dostupnější.

3.2 Bavorsko – jihozápadní Čechy

Vyšší pozitivní socioekonomická dyna-mika je v rámci přeshraničního regionu Bavorsko – jihozápadní Čechy vázána na bavorské městské zemské okresy ve všech třech sledovaných vládních obvo-dech.

Do značné míry zde má velký podíl na re-gionálním HDP automobilový průmysl, neboť v Dolním Bavorsku a Horní Falcí se nachází několik výrobních závodů au-tomobilky BMW (v Řezně, Dingolfingu, Landshutu, Wackersdorfu).

Pozitivní rozvojový dopad má na někte-ré zemské okresy v západní části analy-zovaných německých vládních obvodů prostorová blízkost norimberské me-tropolitní oblasti. Jedná se v podstatě o území podél části průplavu Dunaj–Mo-han–Rýn. Zemské okresy na jihu Dolní-ho Bavorska jsou již prakticky součástí mnichovského metropolitního území, což

má pozitivní dopad na jejich socioeko-nomickou bilanci.

České příhraniční regiony se nemohou v socioekonomické dynamice vyrovnat většině bavorských zemských okresů a je potřeba zdůraznit, že většina pří-hraničních bavorských zemských okre-sů rovněž vykazuje velmi nízké hodno-ty indexu konkurenceschopnosti. Co se přeshraničního trhu práce týče, tak asy-metrické pendlerské toky rostou a jsou na vysoké úrovni. Nicméně dynamika růstu počtu pendlerů do některých zem-ských okresů Dolního Bavorska stagnu-je. Zdroje pracovní síly ochotné cestovat z Česka do Bavorska za vyšší mzdou přes hranice patrně dochází.

3.3 Jižní Morava – podunajské metropolitní areály

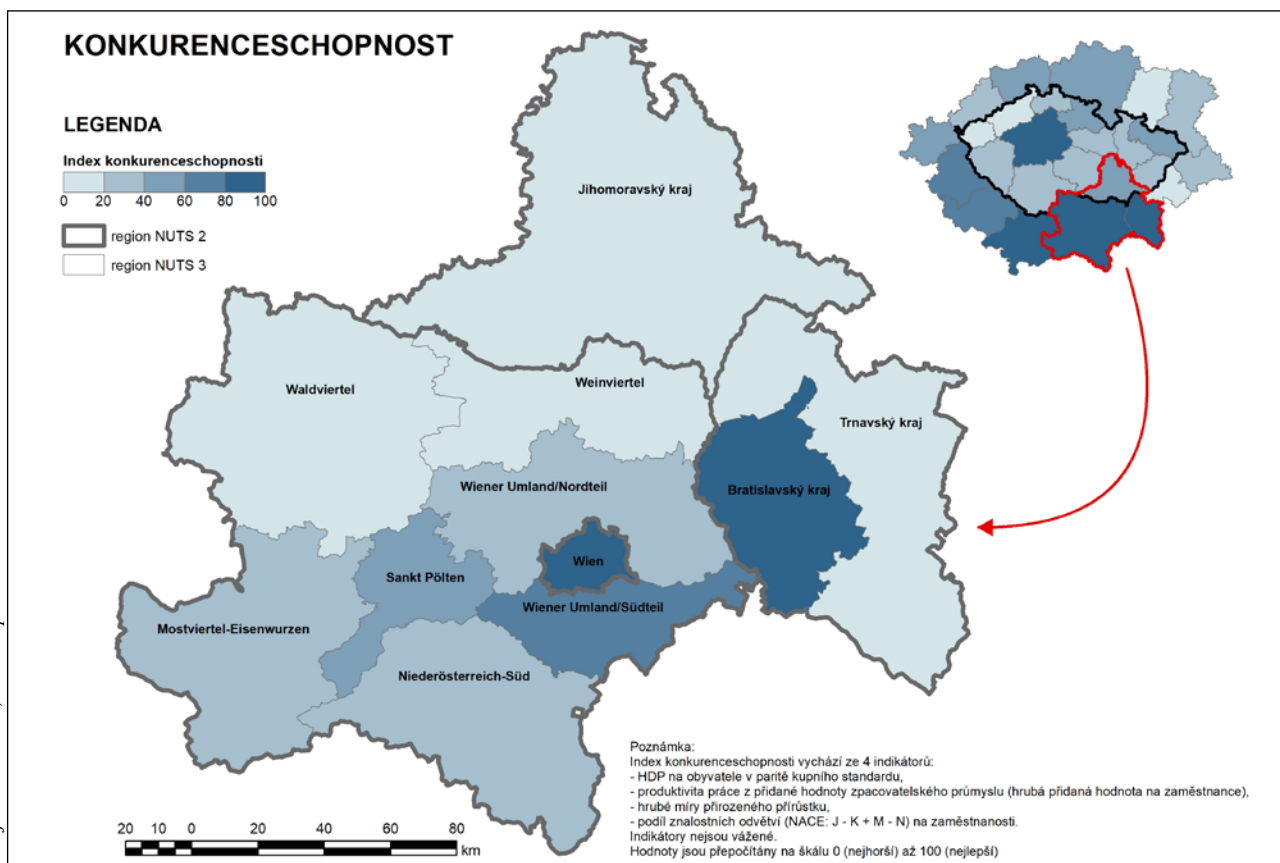
Také v tomto přeshraničním regionu vy-kazuje české území velmi nízké hodnoty indexu konkurenceschopnosti. Brněnská aglomerace je sice na české poměry ze socioekonomického hlediska dynamic-kým územím, ovšem bohužel data za celý Jihomoravský kraj zahrnující i za-

ostalejší mikroregiony (např. Znojemsko) nevypovídají o výrazné socioeconomic-ké atraktivitě celého území. Brno zkrát-ka nemá zdaleka takovou ekonomickou sílu jako Vídeň a Bratislava.

Spojujícím pozitivním faktorem pro celé území přeshraničního regionu je neexis-tence nějakého dominantního odvětví, resp. přítomnost odvětvově pestrého zpra-covatelského průmyslu. Ještě důležitější je ovšem koncentrace služeb s vyšší při-danou hodnotou. Vysokou zaměstnanost ve znalostních oborech vykazuje přede-vším Vídeň a přilehlá NUTS 3 území.

Zajímavě jsou zde uspořádány přeshra-niční toky pracovní migrace. Zdrojem pracovní síly pro rakouskou část přeshra-ničního regionu jsou jak české, tak i slo-venské příhraniční okresy. Ale zejména ve veřejných službách (zdravotnictví) musí české subjekty spoléhat na kvalifikovanou pracovní sílu ze Slovenska.

Z expertních rozhovorů vyplynula vý-raznější preference k navazování přes-hraničních vazeb mezi českými a ra-kouskými subjekty než mezi českými

Obr. 9: Index konkurenceschopnosti v dílčích NUTS 3 regionech v přeshraničním regionu Jižní Morava – podunajské metropolitní areály

a slovenskými. Jako důvod byly často uváděny historické či čerstvé přeshraniční vazby v oblasti migrace obyvatelstva v rámci monarchie (z jižní Moravy do Vídně), kulturního dědictví či vinařství. V česko-rakouském pohraničí v současnosti existuje intenzivnější a druhově bohatší spolupráce veřejných subjektů než v česko-německých přeshraničních regionech. Příkladem je funkční spolupráce jednotlivých složek IZS (hlavně hasiči) a např. obslužnost části rakouského území znojenskou nemocnicí.

Orientace na podunajský metropolitní prostor má především ve vztahu k Vídni pro Brno a celou jižní Moravu obrovský potenciál. Brno jako silné univerzitní město má co nabídnout. Lze očekávat tendence ke zvyšující se atraktivitě příhraničních mikroregionů nacházejících se mezi Vídní a Brnem, tzn. Weinviertelu, Břeclavska i Znojemska.

3.4 Severní Morava – Horní Slezsko – Žilinský kraj

Moravskoslezský kraj je jediným z analyzovaných regionů ČR, který v přes-

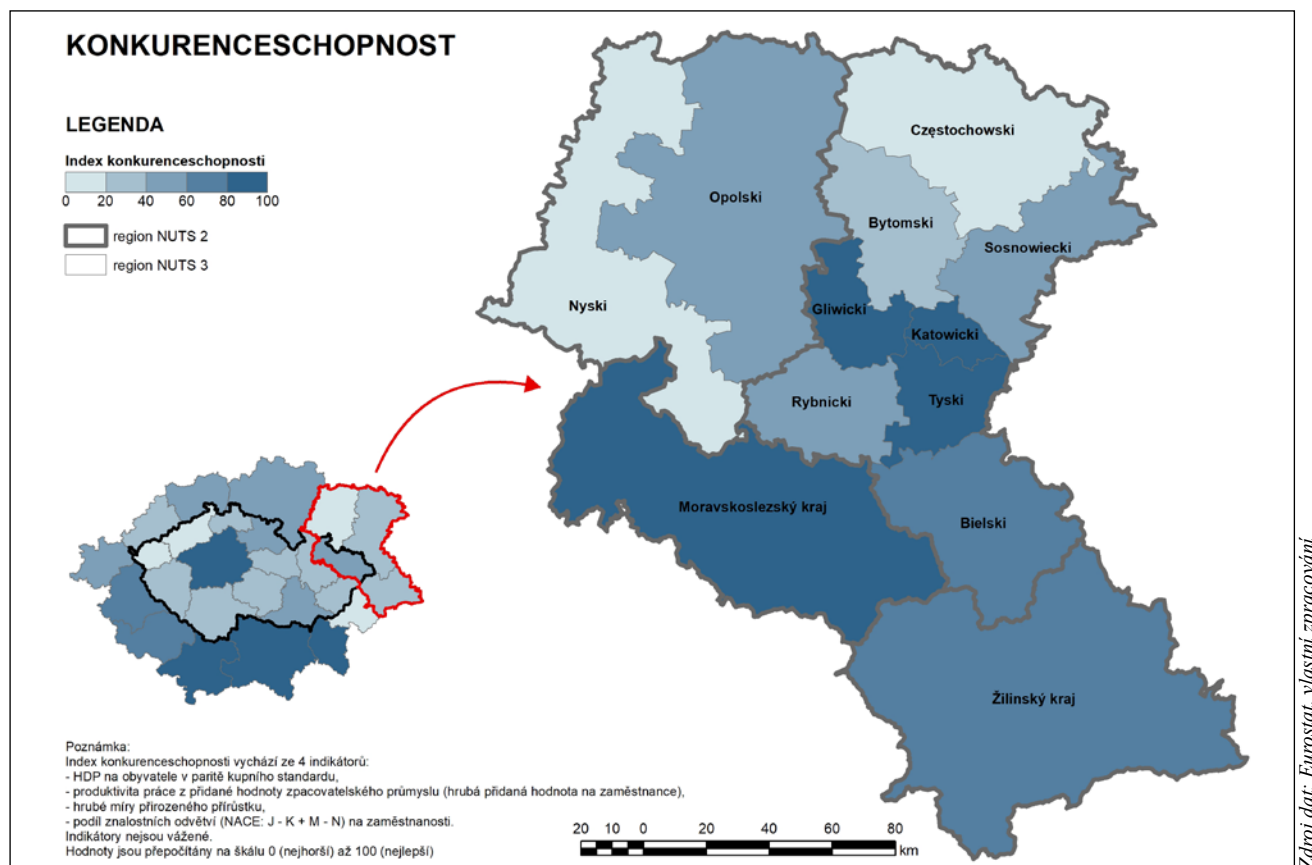
hraničním kontextu nezaostává. Spíše naopak. Ostravská aglomerace ve své proměně z bašty hornictví a střediska hutnictví v sebevědomé jádro hornoslezské metropolitní oblasti prochází razantní obměnou své hospodářské základny. Za ní stojí v posledních 15 letech prudce se rozvíjející automobilový průmysl. Také katovická konurbace zažívá reindustrializaci [Krzysztofik a kol., 2016], v níž hraje důležitou roli útlum tradiční těžby černého uhlí a navazujícího hutnictví a přesun pracovní síly do odvětví zpracovatelského průmyslu, vč. automobilového průmyslu.

V přeshraničním regionu, jehož součástí je Moravskoslezský kraj, nelze jednoznačně identifikovat jeden rozvojový pól. Spíše jde o dvě ústřední sídelní struktury – ostravskou aglomeraci v širším prostorovém vymezení (kromě Ostravy zahrnující okresy Karviná, Frýdek-Místek, Nový Jičín a částečně okres Opava) a katovickou konurbaci. To, že jsou jádra přeshraničního regionu úspěšnější než okrajové části, může indikovat zdařilou transformaci těchto starých průmyslových oblastí.

Z hlediska regionální konkurenceschopnosti vykazují nejhorší výsledky polské okrajové okresy (*powiaty*) Niský a Čenstochovský.

Přeshraniční vazby jsou v tomto trojstranném regionu díky komplikovanému historickému vývoji poměrně intenzivní, a to především mezi českou a polskou částí. Jak na Opavsku, tak především na území historického Těšínska jsou naprosto běžné rodinné vazby. Jazyková bariéra je zanedbatelná. Česká populace využívá polské příhraničí z ekonomických důvodů díky široké škále levnějšího zboží dostupného na polské straně. Cílem Poláků je nabídka rekreačního vyžití na české straně vč. návštěv kulturních akcí.

V neposlední řadě je polská strana zdrojem pracovní síly českých průmyslových firem. Nejde jen o těžbu černého uhlí, kterou do značné míry zajišťují polští horníci. Také dynamicky se rozvíjející zpracovatelský průmysl v ostravské aglomeraci čerpá lidské zdroje z Polska. Zatím je tato dostupnost zahraniční pracovní síly se silnými pracovními

Obr. 8: Index konkurenceschopnosti v dílčích NUTS 3 regionech v přeshraničním regionu Bavorsko – jihozápadní Čechy

návyky velká konkurenční výhoda Moravskoslezského kraje oproti jiným českým regionům. Je však třeba poznamenat, že tradiční vysoká nezaměstnanost v příhraničních polských regionech je již minulostí. To v podstatě platí o všech zahraničních regionech sousedících s Českou republikou.

Závěr

Prostorová diskontinuita a asymetrie se na jednotlivých úsecích české hranice liší. V zásadě lze říci, že funkční vazby odpovídají představě částečně propojeného či propojeného regionálního inovačního systému. Nejsilnější propojenost a funkční vazby sledujeme v prostoru mezi ostravskou aglomerací a katovickou konurbací. Na ostatních úsecích hranice se objevují velmi významné dílčí fenomény, např. pendlerství na vybraných úsecích hranice se Saskem či Bavorskem nebo významné sociokulturní vazby úseku s Rakouskem, přesto hranice nadále představuje poměrně významný prostorový předěl.

Z celonárodního pohledu je regionální konkurenceschopnost s výjimkou metropolitního areálu Prahy, zahrnujícího kromě Hl. města Prahy ještě Středočeský kraj, v lepším případě průměrná nebo lehce podprůměrná. U poloviny krajů ČR byly zjištěny hodnoty indikátoru konkurenceschopnosti velmi nízké a v případě Karlovarského kraje dokonce nejnižší ze všech analyzovaných regionů. A protože Ústecký kraj vykázal rovněž velmi slabou regionální konkurenceschopnost, byl region soudržnosti Severozápad vyhodnocen jako nejméně konkurenceschopný ze všech českých a příhraničních regionů sousedních států územní úrovně NUTS 2.

Stále existuje silný socioekonomický gradient mezi českými příhraničními regiony a sousedními německými i rakouskými regiony. Díky tomu vznikají silné asymetrické toky především na přeshraničních trzích práce. Ty ve finále vedou ke ztrátě pracovní síly v českých regionech sousedících s Německem a Rakouskem. Odhadujeme, že se absence dostupné (české) pracovní síly bude díky atraktivnějším zahraničním trhům práce nadále prohlubovat.

Zcela odlišnou pozici má v hornoslezském metropolitním prostoru Moravskoslezský kraj. Zdejší dynamicky se rozvíjející zpracovatelský průmysl zatím nachází dostačující zdroj kvalitní pracovní síly v sousední Slezském vojvodství. Tato dílčí asymetrie je v opačném gardu vyrovnávána poptávkou obyvatel Moravskoslezského kraje po široké paletě levnějšího zboží dostupného v sousedním Polsku. V ostravské aglomeraci jako celku i v katovické konurbaci došlo nebo stále dochází k úspěšnému procesu reindustrializace regionálního hospodářství, jehož výsledkem jsou kromě nízkých hodnot nezaměstnanosti také nejvyšší hodnoty regionální konkurenceschopnosti v přeshraničním regionu Severní Morava – Horní Slezsko – Žilinský kraj.

Velmi zajímavým zjištěním je identifikace výraznější orientace přeshraničních vazeb moravských regionů na rakouské či polské prostředí než na slovenské regiony. Důvodem je zřejmě historicky hluboce zakořeněná mentální náklonnost překonávající jazykovou bariéru. Na druhou stranu absence jazykové bariéry ještě nemusí znamenat inklinaci

k navazování socioekonomických interakcí. Tyto i další poznatky plynoucí z výstupů projektu TA ČR Beta „Analýza přeshraniční konkurenceschopnosti krajů ČR“ mají zcela jistě potenciál dalšího navazujícího vědeckého zkoumání.

Použité zdroje:

ASHEIM, B.; GERTLER, M. S. (2005). Regional innovation systems and the geography of innovation. In: FAGERBERG, J.; MOWERY, D.; NELSON, R. (eds.): *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press, s. 291–317.

CYRUS, N.; VOGEL, D. (2006). Managing Access to the German Labour Market: How Polish (Im)migrants Relate to German Opportunities and Restrictions. In: DÜVELL, F. (eds.): *Illegal Immigration in Europe*. London: Palgrave Macmillan, s. 75–105.

BLAŽEK, J. (2012). Regionální inovační systémy a globální produkční sítě: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě. In: *Geografie*, roč. 117, č. 2, s. 209–233.

DOKOUPIL, M.; HAVLÍČEK, T.; JEŘÁBEK, M. (2017). Development in the Border Areas as Part of the European Integration Process. In: HAVLÍČEK, T.; JEŘÁBEK, M.; DOKOUPIL, J. (eds.): *Borders in Central Europe After the Schengen Agreement*. Cham: Springer, s. 37–48.

HAMPL, M.; BLAŽEK, J.; ŽÍŽALOVÁ, P. (2008). Faktory–mechanismy–procesy v regionálním vývo-

ji: aplikace konceptu kritického realismu. In: *Ekonomický časopis*, roč. 56, č. 7, s. 696–711.

HUGGINS, R. (2003). Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. In: *Regional Studies*, roč. 37, č. 1, s. 89–96.

JEŘÁBEK, M. (1996). *Individuální kontakty obyvatel na česko-německé hranici*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

JEŘÁBEK, M. (2002). Cross-border cooperation and development in Czech borderland. In: *Acta Universitatis Carolinae 2002 Geographica*, č. 1, s. 46–60.

KITSON, M. a kol. (2004). Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? In: *Regional Studies*, roč. 38, č. 9, s. 991–999.

KRZYSZTOFIK, R.; TKOCZ, M.; SPÓRNA, T.; KANTOR-PIETRAGA, I. (2016). Some dilemmas of post-industrialism in a region of traditional industry: The case of the Katowice conurbation, Poland. In: *Moravian Geographical Reports*, 24 (1), s. 42–54.

LENGYEL, I.; RECHNITZER, J. (2013). The Competitiveness of Regions in The Central European Transition Countries. In: *The Macrotrends Review*, roč. 2, č. 4, s. 106–121.

LUNDQUIST, K.; TRIPPL, M. (2013). Distance, Proximity and Types of Cross-border Innovation Systems: A Conceptual Analysis. In: *Regional Studies*, roč. 47, č. 3, s. 450–460.

MARTIN, R.; SUNLEY, P.; GARDINER, B.; TYLER, P. (2016). How Regions React to Recessions:

Resilience and the Role of Economic Structure. In: *Regional Studies*, roč. 50, č. 4, s. 561–585.

NOVÁK, V. (2023). Přeshraniční dojíždka za prací z ČR do Německa. In: *XXVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, s. 93–100.

NOVÁK, V.; PALCROVÁ, Š.; KOUTSKÝ, J. (2013). *The labor market in the Saxon-Bohemian space*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 978-80-7414-640-4.

PORTER, M. (2000). Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. In: *Economic Development Quarterly*, roč. 14, č. 1, s. 15–34.

STORPER, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York – London: Guilford Press.

TUOK I. (2004). Cities, regions and competitiveness. In: *Regional Studies*, roč. 38, č. 9, s. 1061–1075.

RNDr. Václav Novák, Ph.D.
doc. RNDr. Jaroslav Koutský, Ph.D.
Katedra regionálního rozvoje
a veřejné správy
Fakulta sociálně ekonomická
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem

Poznámka redakční rady: Hodnocení konkurenceschopnosti českých příhraničních regionů přináší řadu problémů v metodice vymezování „příhraničních regionů“ a stanovení vhodných indikátorů včetně jejich odpovídající váhy. Vymezení českých příhraničních regionů v rámci nesourodých a rozsáhlých území NUTS 2 příhraniční vazby a bonusy příliš neakcentuje, ty jsou navíc ovlivňovány silnými centry dále ve vnitrozemí. Zřejmě ještě silněji se to projevuje ve vymezených územích Bavorska a Rakouska. Trvajících asymetrií vazeb to nejspíše nezmění, ale příhraniční vliv na konkurenceschopnost i vůči vnitrozemí by lépe dokumentovalo vymezení na nižších územních jednotkách s odpovídajícími indikátory.

ENGLISH ABSTRACT

Regional Competitiveness of Czech Border Areas, by Václav Novák & Jaroslav Koutský

The presented paper reflects the results of research activities within the TA CR Beta project and deals with cross-border regions and their sub-national parts. It focuses mainly on the Czech border areas. The main objective of the paper is to assess the competitiveness of Czech border regions using a composite indicator of regional competitiveness. Data on cross-border comparability were used. Data on gross domestic product, demographic indicators, data on sectoral employment and gross value added were used within the regional subdivision. The analysis is complemented by additional insights resulting from contract research. It was found that the Czech border regions still lag far behind neighbouring regions of Germany and Austria in terms of competitiveness. The existence of significant asymmetries in the cross-border context persists. The situation is different in the Czech-Polish border region. The Polish regions show a similar level of competitiveness to the Czech regions, with industrial areas undergoing a relatively successful process of re-industrialisation. A low degree of interdependence with the Slovak border regions was determined.